

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Subiektywizacja zapośredniczona jako forma reprezentacji doświadczeń bohaterów filmowych

Praca doktorska poświęcona jest typowi subiektywizacji filmowej, który został nazwany przez autora subiektywizacją stylistyczną zapośredniczoną. Autor stawia tezę, że istnieje transmedialna figura przedstawiania doświadczenia bohatera, która w literaturze realizuje się w postaci mowy pozornie zależnej, a w filmie w postaci subiektywizacji zapośredniczonej. Wyróżnione zostały dwa wyznaczniki tej figury – na tyle szczegółowe, by mogły uchwycić jej funkcję, i na tyle ogólne, by znalazły odpowiedniki w różnych mediach. Są to: 1) subiektywizacja przekazu na poziomie stylistycznym oraz 2) interferencja focalizacji zewnętrznej i focalizacji wewnętrznej. Analizując wybrane filmy, autor charakteryzuje zabiegi narracyjne, które są w pewien sposób analogiczne do literackiej mowy pozornie zależnej i pokazuje, w jaki sposób figura ta służy reprezentacji różnych obszarów ludzkiego doświadczenia.

Pierwsza część pracy ma charakter przede wszystkim teoretyczny, lecz wzbogacona jest literackimi i filmowymi przykładami. W rozdziale pierwszym omówione zostały literaturoznawcze ujęcia mowy pozornie zależnej. Za badaczami takimi jak Walentin Wołoszynow i Paul Hernadi, autor przyjmuje, że w mowie pozornie zależnej dochodzi do nakładania się dwóch perspektyw – narratora oraz bohatera. Wbrew polskiej nazwie, technika ta służy jednak reprezentacji nie tylko języka bohatera, lecz także jego myśli oraz wrażeń. Właśnie dlatego bardzo poręcznym narzędziem do opisu mowy pozornie zależnej okazuje się kategoria focalizacji, oznaczająca perspektywę, z jakiej ukazywany jest świat przedstawiony w utworze lub jego elementy. Scharakteryzowanie tej techniki literackiej przy pomocy focalizacji pozwala na ujęcie jej jako figury transmedialnej.

W rozdziale drugim autor przybliża kontekst filmowy: przedstawia historię subiektywizacji w kinie, referuje stan badań, omawia zagadnienie narracji i focalizacji, a także poddaje krytyce dotychczasowe koncepcje filmowego odpowiednika mowy pozornie zależnej. Jako że pojęcie „filmowej mowy pozornie zależnej” jest oparte na metaforze i nieściśle, w rozdziale trzecim wprowadzona zostaje nowa kategoria – subiektywizacja stylistyczna zapośredniczona. Aby odróżnić tę formę narracyjną od innych sposobów przybliżania perspektywy bohatera, autor wyróżnia trzy rodzaje focalizacji wewnętrznej – narratywizację, personalizację i subiektywizację.

W subiektywizacji zapośredniczonej sposób postrzegania rzeczywistości przez bohatera zostaje „oznaczony” na poziomie stylistycznym poprzez środki, takie jak: niestandardowe punkty widzenia kamery, oświetlenie, inscenizacja, kolory, montaż, czy dźwięk. Określenie „zapośredniczona” wskazuje na to, że narracja tego typu nie tworzy iluzji bezpośredniego dostępu do świata wewnętrznego bohaterów, lecz uwydatnia mediację pewnej „wyższej” instancji narracyjnej w przekazywaniu stanów wewnętrznych postaci. W przypadku subiektywizacji zapośredniczonej perspektywa wewnętrzna i perspektywa zewnętrzna nie tyle istnieją równolegle, ile nakładają się na siebie.

Dalsza część pracy składa się z dogłębnych analiz i interpretacji pięciu dzieł filmowych. W każdym z badanych filmów przedmiotem reprezentacji jest inny rodzaj doświadczenia bohaterów. Autor bada filmowe reprezentacje nieświadomych pragnień i obsesji (*Palacz zwłok* Juraja Herza), procesów emocjonalnych i nastrojów (*Konformista* Bernarda Bertolucciego), doświadczenia społecznego (*Tańczący jastrzęb* Grzegorza Królikiewicza), uwarunkowanego kulturowo sposobu postrzegania rzeczywistości (*Urodzeni mordercy* Olivera Stone’a) oraz cielesnych doznań postaci (*Requiem dla snu* Darrena Aronofsky’ego). Materiał filmowy został dobrany w ten sposób, aby pokazać, że subiektywizacja zapośredniczona może służyć uobecnianiu różnych doświadczeń. W każdym z analizowanych filmów narracja oddaje głęboko subiektywne odczucia postaci, a jednocześnie pozwala na zdystansowanie się do bohaterów, np. poprzez ironiczne wyolbrzymienie niektórych cech ich sposobu postrzegania świata. Subiektywizacja tego typu umożliwia przedstawienie sytuacji podmiotu rozdartego wewnątrz, „rozszczepionego”, niebędącego panem samego siebie.

Przeprowadzone analizy i interpretacje dowodzą, że można mówić o istnieniu transmedialnej figury tekstowej, która nie polega na bezpośrednim odzwierciedlaniu perspektywy bohatera, ale na interferencji fokalizacji wewnętrznej i fokalizacji zewnętrznej. Autor zwraca uwagę na analogie w strategiach tekstowych wykorzystywanych w różnych mediach, ale koncentruje się na tym, w jaki sposób wielosemiotyczne medium filmowe modeluje i przekształca tę figurę.

Robert Birkus